

Тімашов В. О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри фінансового та адміністративного права

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянута діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення та захисту прав людини і громадянина. Здійснено аналіз сучасного стану роботи органів внутрішніх справ, окреслені певні проблеми у роботі органів внутрішніх справ щодо захисту прав людини, наведено шляхи покращення в роботі органів внутрішніх справ у цій галузі.

Ключові слова: права людини, Конституція України, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, громадське суспільство, органи внутрішніх справ, громадська рада, адміністративна юстиція.

Постановка проблеми. Україна сьогодні переживає особливий період своєї історії: відкриваються принципово нові горизонти її розвитку, створюються позитивні засади для проведення системних реформ, що спрямовані на поглиблення демократії та впровадження угоди про вступ нашої держави до Європейського Союзу.

Але, незважаючи на позитивні здобутки у проведенні реформ в Україні, необхідно визнати, що Українська держава поки що не може розв'язати головне, стратегічне завдання – захист прав людини і громадянина. В її діяльності спостерігаються окремі розбіжності між проголошеними Конституцією України правами людини і громадянина та фактичним станом їх реалізації. Правові інститути, покликані захищати права людини і громадянина, діють недостатньо ефективно, потребують удосконалення окремі складові механізми захисту названих прав людини і громадянина правоохоронними органами (правові, матеріальні, організаційні). Розв'язання означених проблем значною мірою залежить від якісної реалізації правоохоронної функції Української держави, зокрема ефективної діяльності органів внутрішніх справ у цій галузі [1, с. 3].

Побудувати дійсно демократичну, правову державу, яка засвідчила б прагнення стати повноправним членом ЄС, неможливо без належного захисту прав і свобод громадян. Найважливішу роль у виконанні цього завдання відведено правоохоронним органам, покликаним захищати життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, інтереси суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань. Виконання ж функції захисту може бути реалізовано лише за умови, що правоохоронні органи дійсно будуть гарантами дотримання та забезпечення прав і свобод, законних інтересів громадян. У зв'язку з цим забезпечення прав і свобод людини, безсумнівно, має стати одним з основоположних принципів правоохоронної діяльності.

Аналіз наукових досліджень. Різні аспекти забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів досліджувало багато вітчизняних учених: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, А. І. Берляч, А. С. Васильєв, В. С. Венедиктов, І. П. Голошніченко, М. М. Гуренко-Вайцман, Є. В. Додін, Д. П. Калаянов, Р. А. Калюжний, С. В. Ківалов, І. П. Козаченко, А. М. Ко-

лодій, С. Ф. Константінов, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. В. Корнієнко, Є. Б. Кубко, О. А. Мартиненко, О. В. Негодченко, В. Ф. Опришко, О. І. Остапенко, В. П. Петков, С. В. Петков, В. Ф. Погорілко, В. Г. Полішук, Ю. І. Римаренко, О. П. Рябченко, О. Ю. Синявська, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Шемшученко, В. К. Шкарупа, Х. П. Ярмачі, О. Н. Ярмиш та ін. [2, с. 3-4].

Метою дослідження полягає у виявленні загальних проблем застосування в Україні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенції) та практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) і можливостей їх розв'язання.

Завданням дослідження є: 1) охарактеризувати застосування в Україні Конвенції як складової її національного законодавства; 2) визначити конституційне право людини і громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини; 3) проаналізувати практику звернення громадян України за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 року МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у галузі захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства та держави від злочинних і кримінальних протиправних посягань, боротьби зі злочинністю, виявлення кримінальних правопорушень, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, а також забезпечує формування державної політики у галузі захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, у сферах цивільного захисту, в тому числі запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та ліквідації надзвичайних ситуацій, міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [3].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1991 року завданнями міліції є:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення кримінальних правопорушень;
- участь у розкритті кримінальних правопорушень та розшуку осіб, які їх вчинили, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних та кримінально протиправних посягань;
- виконання адміністративних стягнень;
- участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним орга-

нам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків [4].

З правової точки зору, в діяльності міліції можна виділити такі основні напрями роботи: адміністративна, профілактична, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча та охоронна діяльність. Саме сукупність цих напрямків діяльності й зумовлює специфіку форм та методів її роботи.

Виконуючи адміністративні функції, особовий склад органів внутрішніх справ здійснює організаційно-правові повноваження, які встановлюються і забезпечуються нормами адміністративного права. Ця діяльність має державно-владний характер і здійснюється від імені держави. За допомогою адміністративно-правових засобів можна впливати на відносини в сферах громадського порядку, громадської безпеки та боротьби з різними видами правопорушень, які належать до об'єкта адміністративної діяльності. Сюди також належать відносини щодо захисту життя, здоров'я, честі та гідності громадян, їх прав і свобод.

Профілактична діяльність полягає в систематичному виявленні та аналізі причин і умов правопорушень, зокрема порушень права на життя, розробці й вжитті заходів щодо їх усунення. Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Кримінально-процесуальна діяльність полягає, в широкому значенні, у провадженні в справах по розслідуванню злочинів проти життя. Охоронна діяльність здійснюється Державною службою охорони при МВС України, головним завданням якої є забезпечення особистої безпеки громадян [5, с. 57].

Способом захисту особистих прав людини є юрисдикційна діяльність міліції, яка застосовується стосовно порушника прав і свобод людини. Правом юрисдикційної діяльності наділене чітко визначене законодавством коло посадових осіб органів внутрішніх справ, які виражають реакцію держави на протиправну поведінку шляхом винесення владного акту (постанова по справі про адміністративне правопорушення), впливаючи таким чином на поведінку особи, виховуючи її у дусі поваги до законів, попереджуючи при цьому вчинення повторних правопорушень [6, с. 71].

Основними проблемами адміністративної діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод людини є такі:

- реалізація прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах, коли сторонами процесу є громадяни та працівники ОВС;
- активізація ролі людини у відстоюванні своїх прав, свобод і законних інтересів та скасування монопольного права держави на охорону її прав і свобод;
- формування ефективної адміністративно-процесуальної бази взаємовідносин людини та посадової особи органу внутрішніх справ;
- створення системи противаг у відносинах людини з державними органами та їх посадовими особами, призначенням якої є створення максимально рівних умов для нейтралізації правопорушень та зловживань з боку представників влади;
- вдосконалення правозахисної практики в діяльності органів внутрішніх справ.

Виконуючи завдання адміністративної діяльності, органи внутрішніх справ повинні поважати гідність особи і виявляти до неї гуманне ставлення, захищати права людини незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та

освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань [7].

На жаль, довіра населення до діяльності органів внутрішніх справ залишається низькою. Основними чинниками, що впливають на думку населення, можна назвати високий рівень корупції, суто декларативний характер діяльності працівників ОВС, з одного боку, та надмірне перевантаження роботою, з другого, що не дає змогу ефективно займатися виконанням своїх обов'язків. Також ми постійно можемо чути інформацію про катування затриманих та перевищення своїх службових повноважень працівниками ОВС. За часів правління В. Ф. Януковича органи внутрішніх справ були інструментом політичної розправи (проведення необґрунтованих постійних перевірок різного роду контролюючими органами) та фізичної розправи над неугодними людьми (передусім переслідування репортерів, які займалися розслідуваннями незаконної діяльності олігархів, які знаходилися при владі). Події, що відбувалися під час «революції гідності», остаточно зруйнували довіру населення до органів внутрішніх справ.

Численні звернення громадян України до Європейського Суду з прав людини (за даними громадської правозахисної організації «Українська Гельсінська спілка з прав людини»), Україна посідає четверте місце в Європі за кількістю скарг до Європейського суду з прав людини) дають підставу для критичних оцінок рівня захисту їх основних прав та свобод міжнародними інститутами (комісія ПАРС «За демократію через право», Європарламент, оприлюднена 8 квітня 2011 р. щорічна доповідь Держдепартаменту США, в якій значна частина присвячена порушенню прав людини з боку правоохоронних органів в Україні). Такий щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина стан шкодить міжнародному іміджу країни [8].

Відповідно до такої ситуації система органів внутрішніх справ потребує детального реформатування. Удосконалення системи адміністративно-правового захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів має передбачати формування цілісного юридичного механізму захисту прав громадян, основу якого складатиме науково обґрунтоване цілісне й узгоджене адміністративне законодавство, що комплексно врегулюватиме адміністративно-правові засоби та процедури захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів [9, с. 365].

Ефективне забезпечення прав і свобод людини міліцією України залежить від рівня дотримання їх особовим складом законності та службової дисципліни, які забезпечують належну організованість і готовність працівників до швидких і рішучих дій щодо охорони правопорядку, громадської безпеки, боротьби зі злочинністю, і є запорукою підвищення авторитету і престижу цих органів. Означене не можливе без розробки науково-обґрунтованої концепції добору, підготовки та перепідготовки персоналу міліції, які передбачали б вимоги до кадрового складу та особистості працівника міліції.

Впровадження у життя Конституції України вимагає принципово нового погляду на суспільну цінність адміністративного права в демократичному суспільстві, який полягає в тому, що, на противагу колишній доктринальній традиції, сучасне адміністративне право розглядається як засіб забезпечення прав і свобод людини у галузі функціонування виконавчої влади держави [10, с. 133].

Одним з основних напрямів реформування системи органів внутрішніх справ має бути нове бачення взаємодії міліції із населенням. Необхідно відійти від старих стереотипів цих відносин, які ґрунтувалися на владно-репресивних, недовірливих, а в деяких випадках і негативних, ворожих проявах. Ці відносини повинні ґрунтуватися на партнерських засадах [11, с. 17].

Підвищення рівня взаємодії та співпраці органів внутрішніх справ і громадськості необхідно визначити як основне завдання захисту прав і свобод людини. Ця взаємодія має насамперед соціальний характер, а її основою є партнерські взаємовідносини між людьми. Основною причиною виникнення проблем забезпечення прав і свобод людини та громадянина є неефективне налагодження комунікацій або неналежне розуміння поставлених завдань. У деяких випадках до цього призводить небажаний співпрацювати для налагодження порозуміння.

Підвищення рівня «прозорості» та підзвітності громадянському суспільству, створення громадських рад, налагодження співпраці з громадськими та міжнародними організаціями виявили неготовність керівників підрозділів міліції активно і всебічно співпрацювати з громадськістю. Головною причиною є нерозуміння керівництвом суті громадського контролю за діями органів влади та важливості співпраці з правозахисною спільнотою. Піддається критиці й діяльність органів внутрішніх справ у зв'язку з корупційними зловживаннями при наданні адміністративних послуг. Не розв'язана повною мірою на законодавчому рівні проблема зняття та зберігання біометричних даних громадян, кваліфікованого розгляду звернень громадян.

Крім того, існує проблема неповного надання інформації про результати службових перевірок за скаргами громадян (що також є причиною численних повторних звернень), незважаючи на те, що у відомчих нормативно-правових актах не раз вказувалося на необхідність спрощення процедури ознайомлення громадян із результатами службових перевірок за їхніми заявами та зверненнями щодо неправомірних дій працівників міліції.

Потребують удосконалення організаційно-правові заходи та координація діяльності з протидії торгівлі людьми в Україні.

Вищезазначені системні проблеми забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України виникли не занадто. Вони поступово накопичувалися та поглиблювалися [12, с. 10-11].

Підвищенню престижу міліції сприятиме реалізація функції соціальної допомоги населенню, тобто, надання морально-психологічної допомоги жертвам злочинів, сім'ям загиблих внаслідок злочинів; встановлення і підтримка добрих взаємин з громадськими формуваннями; надання консультацій населенню з правових питань та ін. Реформування міліції України має на меті утворення нового органу, основною функцією якого буде «функція підтримки та соціальної допомоги», тобто, надання населенню допомоги у розв'язанні складних питань.

Реформування міліції насамперед є складовою вдосконалення діяльності всієї системи правоохоронних органів. Розпочатий на конституційних засадах процес державотворення в Україні потребує насамперед чіткого визначення місця правоохоронної діяльності в системі державної влади і місця та ролі правоохоронних органів у системі органів державної влади та місцевого самоврядування [10, с. 134].

Проведений аналіз нормативно-правової бази функціонування міліції свідчить про значну кількість властивих їй недоліків, що з'явилися в результаті невдалих компромісів, непередуманих рішень, недоглядів і помилок законодавця. Багато галузей правового регулювання діяльності міліції щодо забезпечення, охорони та захисту прав і свобод громадян залишаються поза межами наукового аналізу, а сформульовані різними вченими висновки і пропозиції інколи прямо суперечать одне одному.

Слід зазначити, що практика правового регулювання діяльності міліції України, на відміну від міжнародно-правових документів, не послуговується терміном «стандарт», хоча низка положень Закону України «Про міліцію» тією чи іншою

мірою відтворює міжнародно-правові стандарти її здійснення. У міжнародно-правових документах стандарти поліцейської діяльності визначаються як бажані зразки поведінки поліції, її відносин із населенням. Найчастіше такі стандарти, що містяться в різних деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах, є лише формальними і не мають обов'язкової сили для держав, оскільки в багатьох випадках впливають на міжнародну і національну поліцейську діяльність, підсилюючи договірні положення або окреслюючи конкретні шляхи імплементації в національне законодавство [13, с. 33].

Висновки. Діяльність органів внутрішніх справ, яка відповідає етичним стандартам і нормам закону, є важливою складовою реформування суспільства, що задекларували своїм наміром забезпечення демократії, створення соціальної держави, заснованої на захисті прав людини, як найвищої цінності в такій державі, рівності осіб перед законом, законності та верховенстві права і закону. Наше суспільство знаходиться на стадії змін та реформування, а заявлені наміри державних органів щодо реформування правоохоронних органів у вищезазначеному напрямі слугування особі та суспільству є показником значних змін у суспільному ставленні до ролі органів внутрішніх справ та індикатором загального позитивного сприйняття демократичних цінностей такого суспільства «в стадії змін». Правоохоронні ж органи демократичного суспільства, які функціонують на основі зазначених у цьому розділі принципів, визнають, що права людини мають бути захищені через дотримання принципу верховенства права, і тільки на підставі реального застосування цього принципу правоохоронні органи можуть ефективно здійснювати свою правоохоронну функцію, реалізуючи викладені у цій статті принципи та забезпечити їх реальну дію. Знання вимог міжнародних нормативних актів обов'язкового та необов'язкового характеру, і зокрема Конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини, повинно слугувати саме цій меті.

Література:

1. Берестовський І. В. Роль органів внутрішніх справ в реалізації функції захисту прав людини і громадянина: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. В. Берестовський. – К., 2012. – 215 с.
2. Кубаско А. В. Адміністративно-правове регулювання забезпечення прав та свобод громадян у діяльності правоохоронних органів України: порівняльний аспект: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / А. В. Кубаско. – О., 2011. – 219 с.
3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова КМУ від 13 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-2014-%D0%BF>.
4. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12/>.
5. Домбровська О. Зміст діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню реалізації конституційного права на життя людини та громадянина / О. Домбровська // Вісник Хмельницького ін-ту регіонального управління та права. – 2004. – № 1-2 (9-10). – С. 56-62.
6. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: дис. док. юрид. наук: 12.00.07 / О. В. Негодченко. – Х., 2003. – 478 с.
7. Криштанович М. Ф. Діяльність щодо захисту прав і свобод людини як важлива умова забезпечення національної безпеки України / М. Ф. Криштанович // Науковий вісник Демократичне врядування. – 2013. – Вип. 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lvivacademy.com/visnik12/fail/Kryshchanovych.pdf>.
8. Петренко В. В., Омельчук Л. В. Громадський контроль за діяльністю органів внутрішніх справ як засіб забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/243-2014-05-15-15-00-13.html>.
9. Соколенко О. Л. Адміністративно-правові засади захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів: дис. док. юрид. наук: 12.00.07 / О. Л. Соколенко. – Х., 2012. – 459 с.

10. Січкач В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект) : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. О. Січкач. – Д., 2007. – 178 с.
11. Лебедєва А. В. Адміністративно-правові та організаційні засади взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / А. В. Лебедєва. – Д., 2009. – 261 с.
12. Гусаров С. Діяльність органів внутрішніх справ України із забезпечення прав і свобод людини та громадянина. / С. Гусаров // Віче. – 2013. – № 4. – С. 8-11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2013_4_4.pdf.
13. Плугатар Т. А. Відомчий контроль за забезпеченням прав та свобод громадян в адміністративній діяльності міліції: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т. А. Плугатар. – К., 2011. – 223 с.

Тимашов В. А. Деятельность органов внутренних дел по защите прав человека и гражданина в Украине

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос о деятельности органов внутренних дел по обеспечению и защите прав человека и гражданина. Проведен анализ современного состояния работы органов внутренних дел. Указанные определенные проблемы в работе органов внутренних

дел по защите прав человека. Приведены пути улучшения в работе органов внутренних дел.

Ключевые слова: права человека, Конституция Украины, Европейский суд по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основных свобод, гражданское общество, органы внутренних дел, общественный совет, административная юстиция.

Timashov V. Activities of internal affairs agencies on security of human and civil rights in Ukraine

Summary. Ukraine is now experiencing a particular period in its history, opening up entirely new horizons of development, creating a positive framework for systemic reforms aimed at deepening democracy and implementation of the agreement on accession of our country to the European Union.

Key words: human rights, Constitution of Ukraine, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, civil society, internal affairs agencies, social council, administrative justice.